İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

TÜRKİYE
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

İSTİKLÂL MARŞI
VE
MEHMED ÂKİF ERSOY
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

(27-28 Aralık 2021, Samsun)

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Adına Yayımlayan
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Koordinatörü
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Yayın Editörleri
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Kapak Tasarımı
Nursel SEÇGİN

Sayfa Tasarımı
Hüseyin KILIÇER

Baskı
TBMM Basımevi - 1. Baskı, Ocak 2023

ISBN
978-605-2089-74-3

Baskı Adedi
1000

İÇİNDEKİLER

TAKDİM
Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP.....XIII
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

AÇILIŞ KONUŞMALARI
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA.....XVII
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Yavuz ÜNAL.....XXV
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörü

Mustafa DEMİR.....XXIX
Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı

Doç. Dr. Zülkif DAĞLI XXXI
Samsun Valisi

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP.....XXXIII
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

1. GÜN OTURUMLARI **1**

I. Oturum Bildirileri 3

İstiklâl Marşı'nın Dört Aşamalı Kısa/Uzun Tarihi.....5
Necmettin Turinay

Mehmed Âkif'te İstiklâl ve İstikbâl Düşüncesinin Kaynakları 31
Dursun Ali Tökel

Sebîlürreşâd'ın Samsun'da Yayımlanmış Bilinmeyen Bir Nüshası.....53
Mehmet Ruyan Soydan

II. Oturum Bildirileri.....67

21. Yüzyıl Şartlarında Âkif'i ve İstiklâl Marşı'nı An/la/t/mak.....69
Yavuz Bayram

İstiklâl Marşı Efemeraları Arasında Bir Cevelân.....83
Mustafa İsmet Uzun

Klasikten Kanona İstiklâl Marşı 127
İlyas Sucu

III. Oturum Bildirileri 139

Birinci Meclis Öncesi ve Sonrasında Mehmed Âkif 141
Hasan Babacan

İslamcılık/Ümmetçilik/Hürriyet ve Mehmed Âkif: Tarih Perspektifinden
Bir Tahlil Denemesi 167
Rıza Karagöz

Cumhuriyet Döneminde Âkif 183
Zafer Gölen

2. GÜN OTURUMLARI 209

I. Oturum Bildirileri 211

Mehmed Âkif'in "Osmanlı Edebiyatı Ders Notları" Üzerine Bir Tetkik 213
Muhammed İkbâl Güler

Mehmed Âkif'in "Berlin Hatıraları" ile Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn'u
Arasında Görünmez Bazı İlişkiler 253
Necmettin Turinay

Sırâtımüstakîm ve Sebîlürreşâd Etrafında Medeniyet Tasavvuru 281
Nurgül Karayazı

II. Oturum Bildirileri 299

Mehmed Âkif'in Tarihî Manzum Anlatıları ve Manzum
Anlatılarında Tarih 301
Mehmet Güneş

Mehmed Âkif'te Modern Epik Yansımalar 315
Servet Şengül

Dil Resimleriyle Anlamlar Kurmak: Mehmed Âkif'in
Şiirlerinde Görsellik 331
Ahmet Cüneyt Issı

Safahat'ta Sahabeler (Hz. Ali ve Hz. Ömer Örneğinde) 343
Fikret Uslucan

III. Oturum Bildirileri 355

Mehmed Âkif'in Kitap-Sünnet Özelinde Dinî Delillere Yaklaşımı.....357
İsmail Lütfi Çakan

Kur'an'ın Özünü Yansıtması Bakımından Mehmed Âkif'in Kur'an Meali.....371
Mustafa Kara

Mehmed Âkif Ersoy'un Düşünce Yapısının Kur'an-ı Kerim Meali'ne Etkisi 391
Hatice Şahin Aynur

Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Kur'an'a İlişkin Genel Vurgular 421
Mustafa Kayhan

IV. Oturum Bildirileri.....463

İstiklâl Marşı'nın Yüz Yılı 465
D. Mehmet Doğan

'Hisli Yürek'in Aynası: İstiklâl Marşı'na 'His' Penceresinden Bakmak 477
Şaban Sağlık

Bir 'Fütüvvet Ağacı' Örneğinde 'İstiklâl Ağacı' Tasarımı 513
Selçuk Çıkla

Mehmed Âkif'in "Osmanlı Edebiyatı Ders Notları" Üzerine Bir Tetkik

Muhammed İkbâl Güler
Dr. Öğr. Üyesi,
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
mikbal.guler@omu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-8315-3998

Mehmed Âkif'in meziyetlerinden birisi de muallim oluşudur. 1906'da Halkalı Baytar Mektebinde "kitabet-i resmiye" (resmî yazışma usulü) dersi ile başlayan muallimlik hayatı, 25 Ağustos 1907'de Çiftlik Makinist Mektebinde Türkçe muallimliği, 1908'de Darülfünunda (İstanbul Üniversitesi) ve Darülhilafe Medresesinde "Osmanlı Edebiyatı" dersi ile devam etmiştir. Mısır'da bulunduğu vakitlerde ise 1929-1936 yılları arasında Kahire Üniversitesinde

Türkçe muallimliği yapmıştır.[1] Mehmed Âkif'in 8 Teşrinisani 1324 / 21 Kasım 1908 tarihinde Darülfünunun Edebiyat Şubesinde "Edebiyat-ı Osmâniyye" dersi vermek üzere başladığı müderrislik süreci, gerisinde talebesi Mehmed Zekâi Konrapa'nın tuttuğu ders notlarını bırakmıştır. Bu ders notları, Ömer Hakan Özalp'ın çalışmaları nihayetinde Aralık 2014 tarihinde Bağcılar Belediyesi tarafından yayımlanmıştır.[2]

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları, içerisinde Şubat 1909'dan Ağustos 1909'a kadarki zaman zarfında Mehmed Âkif'in verdiği derslerin notlarını ihtiva etmektedir. Bu notları tetkike geçmeden önce Âkif'in 1909 öncesinde şiirle olan münasebetine bakmakta fayda vardır.

Âkif'in şiirlerini topladığı yedi kitaplık eserinin ilk kitabı olan *Safahat* her ne kadar Darülfünunda muallimliğe başladığı 1908 yılından üç sene sonra (1911) yayımlanacak olsa da[3] Âkif, lise yıllarından beri şiirle meşgul olmuş, 18-20 yaşlarında Halkalı Baytar Mektebinin son sınıflarında iken (1891-93) şi-

---

1 M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı", *Safahat,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 21. Âkif'in muallimlik tarafıyla alakalı olarak İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı Kulübünde cemiyetin Hey'et-i İlmiyye üyesi sıfatıyla *Mu'allakât ve Lâmiyyetü'l-Arab* gibi eserleri okutup Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdiğini; "Dârü'l-edeb" adlı özel bir okulda fahri hocalık yaptığını da eklemek gerekir. Bk. M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi,* C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003. Ayrıca kendi tabiriyle "kibar konaklarında" verdiği özel dersler; Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinde yazılmış bazı eserleri hem mütareke yıllarında hem Ankara döneminde bazı dostlarına okutması, onun muallimliğinden yansıyan parçalardandır. Bk. Mehmed Âkif, "Eski Hatıralar", *Sırât-ı Müstakîm Mecmuâsı,* S. 89, 6 Mayıs 1326, s. 188; Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,* haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 273. Özellikle İstanbul'da mütareke yıllarında Âkif'in maişetini temin için girdiği özel ders işiyle birlikte oluşan yoğunluğunu Mithat Cemal şöyle aktarıyor: "Sarıgüzel'deki evinden her gün on altı saat didinmek için çıkan Âkif, bazen bu eve dört gün sonra dönüyordu: Sabah Ziraat Nezareti'ndeki memuriyetine koşacak, akşam Halkalı Mektebindeki hocalığına yetişecek, ertesi sabah yine memuriyete dönecek, o akşam Acıbadem'deki Râtıp Paşa'nın (Hicaz Valisi Ahmet Râtıp Paşa), ertesi akşam Suadiye'deki Râgıp Paşa'nın (Mabeynci Sarıcazâde Ragıp Paşa), daha ertesi gece Erkân-ı Harp Müşiri bilmem kimin bilmem neredeki çocuklarına derse gidecekti." Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 44. "Bir gün filan paşanın, öbür gün falan paşanın evinde kalıp çocuklarına ders verme ona ağıra mal olmuştur: Aile saadetini az yahut hiç duymamak acısına." Mehmet Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şâirin Romanı-Mehmed Âkif,* haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Atlas Yayınları, Ankara 2017, s. 93. Nihayetinde şunu da söylemek gerekir ki Âkif'in muallimliği, asla dört duvar arasına sıkıştırılmış cinsten olmamıştır. O; yürürken, otururken, konuşurken ve susarken de bir muallim olabilmeyi başarmıştır.

2 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* haz. Ömer Hakan Özalp, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2015.

3 M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı", s. 23.

irlerini muhtelif dergilere göndermeye başlamıştır.[4] Bununla birlikte ilk kitap olan *Safahat*'ta yer alan şiirler, bu çalışmanın mevzusunu teşkil eden derslerin verildiği 1909 yılından bir yıl önce, yani Âkif'in Darülfünun muallimliğine başladığı 1908 yılında *Sırâtımüstakîm* dergisinde yayımlanmaya başlanmıştır. Mevzubahis şiirlerin dergi yayın hayatına başlamadan önce Âkif tarafından kaleme alınmış olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir.[5]

Şam'da vazifeli iken yazıp *Resimli Gazete*'de 1898 yılında yayımladığı "Bir Mektup" başlıklı şiirinde geçen aşağıdaki mısralar, Âkif'in şiir vadisinde yeni bir rota çizmeye çalıştığının da habercisidir:

Bak aklını "fâilâtün" almış!
Fazlın ise bir çenende kalmış!
Sökmez bu hevâ-yı şâirâne
Bir kerre gelir, gelen cihane.
…
Bir maksada hâdim ol ki âhir
Olsun sana bir netice zâhir[6]

Bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nı tetkik safhasına geçilebilir.

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nın Muhtevası

Dersler esnasında Âkif tarafından anlatılan konu başlıkları şu şekildedir:

- *Edebiyat-ı Osmaniye (Osmanlı Edebiyatı)*
- *Aruz ve bahirleri*
- *Eşkâl-i nazım (Nazım şekilleri)*
- *Fesâhat*

4 M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı", s. 39.
5 M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı", s. 41.
6 Mehmed Âkif Ersoy, *Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat,* haz. Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2. bs., Ankara Eylül 2021, s. 218-219.

- *Efkârın meziyyât-ı hususiyesi (Fikirlerin hususi meziyetleri)*
- *Sanâyi'-i edebiye (Edebî sanatlar)*
- *İnşâd (Şiir okuma)*
- *Tenkîd yahut intikâd (Edebî tenkit)*
- *Mevzûa göre vezin intihâbı (Konuya göre vezin seçme)*
- *Kavâ'id-i edebiye (Edebiyat kuralları)*

Ders Notlarında Yer Alan Örnek Şiirler

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda toplam 2.369 mısra yer almaktadır. Bunlardan 36'sının kime ait olduğu tespit edilememiştir. Tablo 1'de de görüleceği üzere dersler esnasında Âkif'in kendi şiirleri hariç toplam 94 farklı şairin şiirlerinden örnekler verilmiştir. 424 ayrı şiir örneğinin sunulduğu derslerde, teorik bilginin örneklerle zihinlerde daha da kalıcı kılınmasının amaçlandığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: Âkif'in Ders Notlarında Yer Alan Şiirler

Şair	Örnek Sayısı	Mısra Sayısı
Ziyâ Paşa	30	252
Nâmık Kemâl	26	63
Abdülhak Hamid	25	168
Fuzûlî	25	71
Nedîm	24	43
Şairi tespit edilmemiş şiirler	20	36
Recâizâde Mahmud Ekrem	19	198
Nâbî	16	99
Nef'î	15	282

Bâkî	15	127
Muallim Nâcî	13	33
Şeyh Gâlib	12	72
Ali Ekrem Bey	9	108
Lâ-edrî	9	23
Şinâsî	9	14
Rûhî-i Bağdâdî	8	86
Şâir Eşref	8	20
Avnî	7	20
Koca Râgıb Paşa	7	13
Mehmed Âkif	7	11
Keçecizâde İzzet Molla	5	95
İbn Kemâl Paşa	5	16
İsmâil Safa	4	100
Tevfik Fikret	4	44
Şeyhülislâm Yahya Efendi	4	9
Enderûnlu Vâsıf	4	7
Sâbit	4	6
Osman Şemsî Efendi	3	10
Şâir Deli Hikmet	3	6
I. Selîm	3	5
Nâhifî	3	5
Cenâb Şehabeddîn	2	48
Mütenebbî (Arapça)	2	4
Âtıf	2	4
Halil Edîb	2	4
Hayret Efendi	2	4
Hersekli Ârif Hikmet	2	4
Nâilî-i Kadîm	2	4
Nevres-i Kadîm	2	4

Ömer Ferid Kam	2	4
Enderûnlu Fâzıl	2	3
Veysî	2	3
Muhibbî	2	2
Subhî	1	54
Fâik Ali	1	40
Mithat Cemâl	1	18
Şeyh Osman Şems Efendi	1	12
Üsküdarlı Salim Süleyman Efendi	1	10
Cevdet-i Kadîm	1	6
Safiyüddîn El-Hillî (Arapça)	1	4
Dertli Dede	1	4
Farsça-Firdevsî	1	4
Fuâd Paşa	1	4
Hayâlî-i Evvel	1	4
Kâzım Paşa	1	4
Muallim Cûdî	1	4
Seyyid Sind	1	4
Abdülbâkî Baykara	1	2
Adanalı Ziyâ	1	2
Ârif	1	2
Bahâ'î	1	2
Bursalı Mehmed Tâlib	1	2
Cûdî Efendi	1	2
Ebubekir Nusret	1	2
Esrâr Dede	1	2
Fasih Ahmed Dede	1	2
Fasih Dede	1	2
Süleyman Fehîm Efendi	1	2
Gelibolulu Âlî	1	2

Hâletî	1	2
Hâtemî	1	2
İrfân Paşa	1	2
Kafzâde Fâizî	1	2
Leylâ Hanım	1	2
Mehmed Âkif-Mütenebbî'den Tercüme	1	2
Nergisî	1	2
Safâ Bey	1	2
Seyyid Vehbî	1	2
Sünbülzâde Vehbî	1	2
Şeyh Mehmed Vahyî	1	2
Şeyh Zâ'ik	1	2
Anonim	1	1
Bursalı Ahmed Paşa	1	1
Dîvâne Mehmed Çelebi	1	1
Enderûnlu Visâlî	1	1
Es'ad Muhlis Hoca	1	1
Farsça-Sâdî	1	1
Kâmî Mehmed Efendi	1	1
Melîh Ahmed	1	1
Muvakkitzâde Mehmed Pertev	1	1
Nev'î	1	1
Remzî	1	1
Sâfî	1	1
Şeyhülislâm Bahâyî Efendi	1	1

Tablo incelendiğinde şairler özelinde en fazla örneğin Ziyâ Paşa'dan verildiğini görmek mümkündür. Ziyâ Paşa'yı Nâmık Kemâl, Abdülhak Hamid, Fuzûlî ve Nedîm takip etmektedir. Mısra sayısı bakımından ise en fazla örneğin Nef'î'den verildiği görülmektedir. Burada da Nef'î'yi Ziyâ Paşa, Recâizâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid ve Bâkî takip etmektedir. Bu veriler

içerisinde kanaatimizce asıl mühim olanı, şairler özelinde verilen örneklerin sıklığını gösteren verilerdir. Zira söz konusu verileri, en azından 1909 yılı bağlamında, Âkif'in edebiyat sahasında değer verdiği isimlerin bir resmi geçidi olarak da okumak mümkündür.

Âkif'in Divan Edebiyatı'na Dair Görüşleri

Mehmed Âkif, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda şiir-şair ilişkisine dair şu tespitte bulunmuştur: "Bir şâir her eserinde şâir değildir. Yani insanın her yazdığı şiir olamaz. En büyük şâirlerin öyle yâveleri [saçma sapan sözleri] olur ki bir nazar-ı âdil, kâbil değil onu hoş göremez. Bunun için insan, iyi şiir söylediği kendince sâbit olan bir adamın her eserini bir kanâat-ı peşin ile okursa tabîdir (ki) doğru hüküm veremez."[7]

Bu tespit, Âkif'in divan edebiyatı mahsullerini ve mensuplarını -ayrıca Türk şiirinin ele aldığı her dönemini- süzgecinden geçirirken dayandığı esas olarak dikkati çekmektedir. Mehmed Âkif, ders notlarında takip edilebildiği kadarıyla divan edebiyatına karşı genel itibarıyla olumsuz eleştiriler getirmiştir. Bununla birlikte yerici tespitlerin yanısıra Âkif'in divan şiirine ve şairine yönelik yer yer olumlu eleştirilerinin de olduğunu görmek mümkündür. Kimi zaman da yukarıdaki tespitinin gereğince değerlendirdiği bazı şairlerin hem olumlu hem olumsuz yönlerini aynı anda ortaya koymuştur. Eleştiriler her ne kadar olumsuz yönde yoğunlaşmış olsa da Âkif şu tespitiyle bir ihtiyat payı da ortaya koymaktadır: "... Bizim bugünkü nazmımız için yürütebileceğimiz mülahazatı [düşünceleri] bundan beş asır evvelki nazımlar hakkında yürütmek pek büyük insafsızlık olur. Şiirimiz, selâset-i hâzırasını [mevcut açıklık ve akıcılığını] buluncaya kadar aradan bu kadar zaman geçmiş."[8]

Ders notları şu cümle ile başlamaktadır: "*Edeb*, bir melekedir ki kendisine sahip olanı şân-ı insâniyete şeyn olacak şeylerden ihtirâz ettirir [insanlığın şânına kusur getirecek şeylerden muhafaza eder]."[9]

7 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 132.
8 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 188.
9 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 29.

Bu sözü destekler mahiyette *Sebîlürreşâd*'ın 8 Mart 1912 tarihli sayısında "Edebiyât" başlıklı yazıda[10] merhum Âkif edebiyata dair kırmızı çizgisini ortaya koyacaktır: "…Bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyat biter."[11]

Âkif'in bu kanaati, aslında bütün bir şiir anlayışının ve *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda ileride bahsedilecek olan divan edebiyatına dair tenkitlerinin temelini oluşturur. Şöyle ki… Edeb, şiirde biçime değil muhtevaya taalluk eden bir husustur. Âkif, mananın lafza feda edilemeyeceği; hatta lafız aşamasında kusurlu görülen şiirler kuvvetli bir mana ile örülmüşlerse bu kusurlarının affedilebileceği kanaatini taşımaktadır.[12] Divan şiirini de biçime fazlası ile ehemmiyet verip manayı boğmuş olmasından dolayı yoğun olarak eleştirmektedir.

Divan şairlerinin biçimde güzelliği sağlamak için kullandıkları sanatlardan biri cinastır. Âkif, bu sanata verilen ehemmiyetin neticesinde şiirde söylenebilecek yüksek fikirlerin üstünün örtüldüğünü ileri sürmektedir: "Hem de şu'arâ-yı sâbıka [eski şairler], şiirlerinde cinas bulunduracağım fikriyle eş'ârını nazar-ı tahsînden düşürmüşlerdir [şiirlerini takdir nazarından düşürmüşlerdir]. Bu sanata meyil ile kelamda ulvi fikirleri gidermişlerdir."[13]

Mehmed Âkif'in divan şairlerini eleştirdiği bir diğer husus ise hayalde aşırıya kaçmış olmalarıdır. Hayalde hakikat aranamayacağını söyleyen Âkif'in kastı, hakikatle tamamen zıt konumda olan hayaldir:

> *"Eski şâirler hayâle çok ehemmiyet verirler idi. Hatta şiirin tarifinde "muhayyel" kaydını unutmazlar idi. Lâkin maatteessüf [yazık ki] hayâl ekseriya suistimâle uğrar; söz de garâbetler [gariplikler] içinde boğulur kalır idi. ... Vâkıa hayâlde hakikat aranmaz. Çünkü o başka, bu başkadır. Lâkin hakikate taban tabana zıt olan bir hayâl hiç olmazsa zevki incitmemeli, hoşa gitmeli ... vâzıh [açık] olmalıdır. Vuzûhtan mahrum hayâller de muğlak, mu'akkid [düğümlenmiş] fikirler gibi zevk-i selîm indinde merdûttur [sağlam, ince bir zevk sahibinin katında makbul değildir]."*[14]

10 Mehmed Âkif, "Edebiyât", *Sebilürreşâd Mecmuâsı,* S. 183, 24 Şubat 1327, ss. 10-11.
11 Mehmed Âkif, "Edebiyât", s. 10.
12 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 133.
13 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 64.
14 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 86.

Konusunu "dalkavukluk ve meddahlık"[15] olarak gördüğü kasidelerin fahriye bölümleri de Âkif'in hakikate taban tabana zıt mübalağalarla dolu olarak gördüğü nazım parçalarındandır:

> *"Şu'arâ-yı sâlifemizin [geçmiş şâirlerimizin] kendini methetmekten ibaret fahriyeleri yâhut ekâbir-i zamana [zamanın büyüklerine] meddahlık vadisindeki kasideleri nâ-makul ve nâ-makbul mübalağât ile lebâlebdir [doludur]. Onların tasvir ettikleri tarzda insan olamayacağı gibi olsa da hesapça pek acîb bir şey olacaktır. Bu hastalık bize İran üdebâsından sirâyet etmiştir. Acem mübalağaları malumdur. Şâir, herifin boyunu o kadar uzatıyor ki teşrîn-i sânide [kasım ayında] ayağından soğuk almış da ancak martta nezle oluyor."*[16]

Âkif'in divan şairlerini eleştirdiği bir diğer husus ise beş duyu organı ile algılanabilen şeylerin tasvirinde gerçeğin ters yüz edilerek şairlerin kendi muhayyilelerindekini yansıtmış olmalarıdır. Ona göre bunun sebebi ise İran edebiyatının divan şairlerini fazlası ile tesiri altına almış olmasıdır:

> *"Eski şâirlerimizin hiç ehemmiyet vermedikleri, âdetâ şâirliğe münâfi [aykırı] gördükleri bir meslek varsa o da mahsûsâta [beş duyu organı ile algılanan şeylere] ait takdirlerdir. Eğer devr-i mütekaddimde [eski zamanda] gelen şâirlerimiz İran edebiyatıyla uğraştıkları kadar Arab'ın şiir-i kadîmiyle tevaggul etseler idi [Arab'ın eski şiiriyle meşgul olsalar idi] yâhut devr-i mutavassıtta [orta devirde] yetişen ediplerimiz Arab'ın âsâr-ı edebiyesine bigane kalmasalar idi [Arab'ın edebiyat eserlerine alakasız kalmasalar idi], bugün bizim de elimizde tasvir vadisinde güzel güzel eserler bulunurdu.*
>
> *Va-esefâ ki [ne yazık ki] divanlarımızdaki tesâvîr [tasvirler] serâpâ [baştan ayağa] hayâldir. Bahâr, hazân, gurûb [gün batımı], tulû' [gün doğumu] gibi elvâh-ı kudret [kudret manzaraları] bile etraflı bir surette tasvir olunmamıştır. Bir Acem şâiri baharı nasıl görmek istemiş ise biz de öyle görmek istemişiz. Gariptir ki bahâriyelerimizde ismi geçen çiçeklerin çoğu*

15 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 46.
16 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 109.

İran toprağında yetişen çiçeklerdir. Memleketimizde mezarlık haricinde servi ağacı görmek gayr-i kâbil [imkânsız] iken, baharı tasvir eden şiirlerimiz her çemende bir cûy-bâr [akarsu] zikreder ve her cûy-bârın kenarını da servi ağaçlarıyla doldurur. Hele birçok şitâ'iyelerimiz [kasidelerdeki kış tasviri yapılan girizgâh bölümü] vardır ki insan onların mutlaka temmuz ayında yazıldığına hükmeder. Şâirlerimiz bahar oldu mu bütün kâinâta bir câme-i hadrâ [yeşil elbise] giydirirler. Kış geldi mi dûş-ı sîmîne [gümüşü andıran omuza] bir sütre-i beyzâ [parlak bir beyaz örtü] geçirirler, olur biter. Varsın şu iki renkli libâs, altındaki vücûtlara göre nâmütenâhî tenevvü'ler [sonsuz çeşitlilikler] göstersin; onları ne görürler ne gösterirler."[17]

Hayalin şiirde ustalıklı bir şekilde işlendiği örnekleri Âkif, divan şiiri içerisinde Nedîm'de ve Şeyh Gâlib'de görmektedir:

"Eski şâirlerimiz içinde servet ve nezâhet-i hayâl [saf hayal] itibariyle birinciliği Nedîm kazanır. Fıtraten pek vâsi' [geniş] bir muhayyileye mâlik olan [hayal kurma gücüne sahip olan] bu büyük şâirimiz ... şiirlerini hayâl ile fakat dâimâ dakîk [ince], latîf hayâllerle tezyîn etmiştir [süslemiştir]. Zaten Nedîm'in ne fıtratı ne de muhîti fikrî, hissî eserler meydâna getirmesine müsâit değildi. Divanında hikmet-âmiz olarak [hikmet barındıran] bir beytini bulabildik ki onda bile hayâl vardır:

Bir nîm-neşve say şu cihânın bahârını

Bir sâğar-ı keşîdeye tut lâle-zârını[18]

... Şeyh Gâlib merhum da garip garip lâkin parlak hayâller icât eden şâirlerimizdendir."[19]

Mehmed Âkif'in divan şairlerini en çok eleştirdiği hususlardan biri de "plansız" oluşlarıdır. Âkif, beyit bütünlüğünü esas alan ama aynı bütünlüğü

17 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 118.
18 "Şu cihânın baharını yarım bir sevinç, lâle bahçesini ise yarıda kalmış bir kadeh say."
19 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 86, 87.

şiirin tamamına yansıtamayan bir şiir anlayışının Batı'daki edebiyattan geri kalacağını belirtmektedir. Âkif'e göre divan şiirinin rotasını belirleyen, şairin seçtiği kafiyedir:

> *"Osmanlı üdebâsını [ediplerini] Garplılardan bu kadar geri bırakan esbâbın [sebeplerin] başlıcalarından biri de plan meselesidir. Evvelce tasarlanmış; bidâyeti, gâyeti [başlangıcı, sonu] tayin edilmiş muntazam [düzgün] bir plan dâhilinde çalışmakla ale'l-'ımıyâ [körükörüne] kafiye-serâlık etmek [kafiye söylemek] arasında ne büyük fark olacağını teslim için it'âb-ı zihn etmek istemez [zihni yormaya gerek yok]. Eski şâirlerimiz böyle muntazam plan dahilinde hareket etmeyi hâtırlarına getirmiş olmadıkları gibi zaten bizim tarz-ı kadîm [eski tarz] şiirimiz de plan dinler takımdan değildi."*[20]

Âkif, divan şairlerinin şiirde plansız oluşlarını Fuzûlî'nin "Leylâ ve Mecnûn" adlı mesnevisi üzerinden örnek vererek açıklamaktadır:

> *"Sırası geldikçe söylüyoruz ki bizim divanlarımızda, mecmuâlarımızda yer yer öyle kıymettâr mısralar, öyle rengîn [renkli] beyitler bulunur ki bir Garp şâirinin karîhasından [düşüncesinden] nâdiren sünûh eder [doğar]. Lâkin onların tertîbine hiç riâyet edilmemiş, hatta böyle bir tertîp hiç düşünülmemiş olduğu için hey'et-i mecmuâsı [bütünü] bir güzellik, pâyidâr [kalıcı] bir güzellik gösteremiyor. Meselâ Fuzûlî elbette pek büyük bir şâirdir. Leylâ-nâme'sinde elbette pek yüksek şiirler vardır. Lâkin hazret efsanesini nazma kalkışmazdan evvel eserine nasıl başlayacağını, nelerden bahsedeceğini, nasıl netice vereceğini hiç düşünmemiş, yani hiçbir plan, hiçbir taslak yapmadan karîhasına [düşünce gücüne], servet-i hayâline [hayal zenginliğine], semâhat-ı hissine [hissinin cömertliğine] güvenerek işe başlamış olduğu için o kadar emeği heder olmuş gitmiştir. "Leylâ-nâme-i Fuzûlî –hâşâ– kıymet-i edebiyeden ârîdir [edebî kıymetten uzaktır]" demek istemiyoruz. Demek istiyoruz ki, Fuzûlî daha az şâir fakat daha çok sanatkâr olsa idi, Leylâ-nâme'yi vücuda getiren eczâ-yı edebiyeden [edebî parçalardan] daha az kıymetli mevâdd [malzeme] ile o eserden çok daha*

[20] Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 151.

güzel bir bedî'a [görülmedik şey] yazabilirdi. Fuzûlî için söylediğimiz sözler Nâbîler, Yahyâlar, Şeyh Gâlibler hakkında da vârid(di)r [geçerlidir]."[21]

Yukarıdaki tespitte "daha az şair, fakat daha çok sanatkâr" ifadesi dikkat çekicidir. "Şair" ve "sanatkâr" kavramları arasında bir farkın olduğuna işaret edilen bu ifadeyi biraz daha açmak gerekir. Lafzı mana elbisesinden ari şekilde sunan kişiye "nâzım", mana elbisesine bürünmüş şekliyle takdim edene "şair" denilirken Âkif'in bakış açısına göre bunların üstünde bir "sanatkâr" zümresi vardır. Bu zümreye dâhil olabilmek için gereken meziyetlerden biri de "plan kurabilme" kabiliyetine sahip olmaktır. Peki "sanatkâr"ın ortaya koyduğu eserle salt "şâir"in ortaya koyduğu eser arasında nasıl bir fark var? Bu sorunun cevabı şu cümlede saklıdır: "... Leylâ-nâme'yi vücuda getiren eczâ-yı edebiyeden [edebî parçalardan] daha az kıymetli mevâdd [malzeme] ile o eserden çok daha güzel bir bedî'a [görülmedik şey] yazabilirdi."[22] Yani farklı renklerdeki değerli taşları bir bütün hâlinde tek bir yere istif etmek yerine parçalara ayırarak daha büyük bir tabloda belli bir düzen içerisinde kullanmak. Âkif'e göre divan şairinin tek bir beyitte kurduğu renkli dünyanın seviyesine Batı'daki çoğu şair ulaşamazken, tek bir beyitteki bu başarıyı bütüne yansıtamamak, divan şiirini Batı şiirinin gerisine atmaktadır.

Âkif, divan şiirindeki plansızlığın neticesinde şiirlerde aşağıya doğru inildikçe manada bir boşluğa gidildiği kanaatindendir. Bunu da gazel ve kasideler üzerinden şu şekilde izah etmektedir:

"Bilmem dikkat ettiniz mi; gazel, kaside vadilerinde yazılan eski şiirlerimizle eş'âr-ı hâzıramız [günümüz şiirleri] arasındaki farkların en büyüğü, hâtimelerde [şiirlerin sonunda] göze çarpar. Eslâf [eskiler], makta' dedikleri hâtime beyitlerine o kadar ehemmiyet vermezlerdi. Daha doğrusu veremezlerdi. Çünkü nazmedecekleri makaleyi, velev mücmel [öz] bir surette olsun, zihinlerinde tertip etmezlerdi. Kafiyenin, redifin gelişigüzel sevkine tâbi oldukları için değil son beytin, ikinci, üçüncü beytin bile ne hava çalacağını kestiremezlerdi ki hatta en şedit [şiddetli] bir fikri yâhut hissi en sonraya bıraksınlar da şiiri o kuvvet ile bitirsinler. Binâenaleyh

21 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 153.
22 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 153.

[bundan dolayı] pek az müstesnâsı olmak üzere gazellerimizde, kasidelerimizde beyitler aşağı doğru indikçe mânâdaki kuvvet(in) de tedrîcî bir inhitâta [derece derece düşüşe] mahkûm olduğu görülür. Hele en vâhî [boş] makta' beyti, çok zaman şâirin mahlası ile imlâ edilen bir halâ-yı mânâdan [mana boşluğundan] ibâret kalır."[23]

Mehmed Âkif'in derslerinde divan şiirine yönelik bir diğer olumsuz eleştirisi ise kendisinin de sıklıkla tercih ettiği "mesnevî" nazım biçimi ile ilgilidir. Âkif, divan şairlerinin mesneviyi yalnızca uzun hikâyeler için kullanmış olmalarını Türk edebiyatı için bir eksiklik olarak görmektedir. Hâlbuki divan şairlerinin önem verdikleri "kafiye"ye en müsait nazım biçimi de mesnevidir:

"Eşkâl-i kadîme-i nazm [şiirin eski biçimleri] içinde kafiyeye en müsâidi mesnevîdir. Halbuki bu pek azdır. Hüsn ü Aşk, Hayriye, Leylâ vü Mecnûn'dan ibarettir. ... Ve eski şâirlerimizin hiçbiri mesnevî vadisine iltifât etmemişlerdir. Yalnız uzunca hikâyeleri, büyük vakaları tasvir için kullanmışlardır. Mevlîd-i Şerîf, Hayriye, Leylâ vü Mecnûn, Mihnet-keşân, Hüsn ü Aşk, Harâbât'tan ibarettir. … Eğer eski şâirlerimiz mesnevî vadisine iltifât etseler idi bizde şimdi pek çok güzel eserler bulunurdu."[24]

Divan şiiri geleneğinde mesnevilerin genel itibarıyla kısa vezinlerle kurulmuş olması da Âkif'e göre manasız bir tercihtir. Nitekim kendisi *Safahat*'ındaki mesnevi nazım biçimiyle yazdığı şiirlerinde uzun vezinleri tercih etmiştir: "Eski şairlerimiz 'Mesnevî mutlaka kısa, yani tef'ilesi az bahirlerden olmalıdır.' fikrinde idiler ki pek manasızdır."[25]

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda Mehmed Âkif'in divan edebiyatı hususunda yer yer övücü tespitlerini görmek de mümkündür. Lakin bu tespitlerin içerisinde zaman zaman yer alan olumsuz yönler de değerlendirilmiştir. Âkif, bu tarz eleştirilerini genellikle şahıslar üzerinden yapmıştır. Âkif'e göre gazel sahasında birincilik Fuzûlî'ye aittir: "Gazelde şairlerimiz meyanında birinciliği Fuzûlî kazanmıştır."[26]

23 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 123.
24 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 42, 47.
25 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 150.
26 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 45.

Fuzûlî'nin kendi üslubuyla, sanat yapma kaygısı gözetmeksizin, âşıkane hislerinin rehberliğinde yazdığı şiirlerini takdirle karşılayan Âkif, onun İran edebiyatından esinlenerek yazdığı şiirlerini ise kıymetsiz olarak değerlendirmektedir: "Eski şu'arâmızdan [şairlerimizden] Fuzûlî böyledir. Yalnız hissiyat-ı âşıkanesinin [aşk ile dolu hislerinin] zevkine tabi oldu mu sânihâtına [zihninden doğan şeylere] yürek dayanmaz. Lakin Acem şuarasından taklide özenerek göstermek istedi mi hiç dinlenmez."[27]

Nef'î ise yaratılış itibarıyla bütün kavimler arasında hamasetli şiir söyleme sahasında en önde gelebilecek şairlerden biri olabilecekken Âkif'in nazarında aktığı vadinin çorak olması, onun yıldızının parlamasına engel olmuştur. Âkif, sanki kendisi için söylediği "Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?"[28] mısrasını Nef'î için "Nef'î kulun âhir getireydin ne olurdu?" şeklinde söylemek istemiştir: "Eslâftan [eskilerden] Nef'î yalnız Osmanlılarda değil, bütün akvâm arasında yetişen hamasetli şairlerin en büyüğü olmak tabiatında yaratılmış idi. Ne fayda ki Fikret Bey'in dediği gibi;

O tab'-ı feyyâz çorak yerlerde akıp gitti[29] *"30"*

Aynı Nef'î, Âkif'in nazarında şiirlerinde ahengin tecelli ettiği bir şairdir: "Osmanlı şiirinin ahengi en çok Nef'î'de tecelli ettiği gibi nesrimizin ahengi de şüphesiz Kemâl Bey merhumun asarında mütecellîdir [eserlerinde tecelli etmiştir]."[31]

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda "teşbih" sanatından bahsedilen kısımda Âkif, Şeyh Gâlib'in bir beytini ve bir mısrasını örnek olarak vermektedir. Şeyh Gâlib'den verdiği ilk örnekteki teşbihi öven Âkif, ikinci örnekteki teşbihin ilk örnekteki teşbihi kuran aynı zihinden çıkmış olmasına şaşırmaktadır:

"Teşbihin güzelliğine, çirkinliğine hükmedecek meleke ber-mutâd zevk-i selîmdir [her zamanki gibi sağlam, ince bir zevktir]. Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ından:

---

27 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 81.
28 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* s. 500.
29 "O bereketli mizaç, çorak yerlerde akıp gitti."
30 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 77.
31 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 162.

Bu nâme yâr-ı câna gitsin

Bir âhdır âsmâna gitsin

(Bu) gibi semavi sözler söyleyen Şeyh Gâlib, sonra tasvirine özendiği bir bahçeye tutuyor gökyüzünü çakal eriği yapıyor da;

Bir hâm erik anda çarh-ı ahdar

diyor. ... Hâlbuki çarh-ı ahdarın [yeşil gökyüzünün] ham eriğe neresi benzer? Haydi benzetilsin, bu teşbihte ne letâfet [hoşluk] ve ne nezâhet [saflık] görünür?! İnsan şu iki sözün bir karîhadan sünûhuna [bir zihinden doğmasına] hayrette kalsa haklı değil midir?"[32]

Halveti şeyhi ve divan şairi Vahyî'nin bir beytindeki tenasüp sanatı da Âkif'in alaycı eleştirisine hedef olmuştur. Aslında Âkif'in buradaki eleştirisi, Vahyî'den ziyade divan şiirindeki kalıp benzetme/klişe mecazlara karşıdır:

Bir kalem kaşlı mürekkep saçlı kâtib dilberi
Halkı mecnûn edeyazdı sahn-ı Kâğıdhâne'de
[Şeyh Mehmed Vahyî][33]

İşte bu beyitte 'kalem, mürekkep, kâtip, kâğıt, yazı', hepsi bir araya getirilmekle beraber nazım şiir olmamış; Kâğıthane panayırına dönmüş."[34]

32 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 91.

33 İlgili beyit, Necdet Şengün (2008, 739) ve Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun (2017, 128-129) çalışmalarında Müstakîmzâde Süleymân Saadeddîn Efendi'nin *Tuhfe-i Hattâtîn'*inin (1928) 719. sayfası kaynak gösterilerek "Şeyh Mehmed Vasfi"ye ait olarak belirtilmiştir. *Tuhfe-i Hattâtîn* (1928) incelendiğinde ilgili mısraların yer aldığı kıtanın -M. Uğur Derman'ın da "Kalem" başlıklı yazısında (1967, 172) belirttiği üzere- "Şeyh Mehmed Vahyî"ye ait olduğu ve sayfa bilgisinin de 619 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu kıta Vahyî Divanı'nda da mevcuttur. Detaylı bilgi için bk. Hakan Taş, *Vahyî Dîvanı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 319. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194335/vahyi-divani.html, (01.02.2022)

34 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 103.

Âkif'in şiirde önemsediği sanatlardan biri de sehl-i mümtenidir. Kendi şiirlerinde de bu sanatı ustalıkla uygulayan Âkif, başarılı şiirin şartlarından birini de sehl-i mümteni sanatının ustalıkla uygulanmasında görür. *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda bu sanatın anlatıldığı kısımda Âkif, divan şiirinin geneline dair bir tespitte bulunmaktadır. Bu tespite göre divan şiirinde sehl-i mümteni sanatıyla oluşturulmuş şiirler oldukça azdır. Fuzûlî, Bağdatlı Rûhî, Nâbî, Hâkânî gibi divan şairlerinin eserlerinde ise bu sanatla yazılmış pek çok şiire rastlamak mümkündür. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki Âkif'in bu tespitinde ve divan edebiyatına dair görüş beyan ettiği kısımlarda zikrettiği divan şairlerinin sayısının bir hayli fazla olması, onun bu edebiyatın mensuplarına ve örneklerine ne denli hâkim olduğunu da gösteren işaretlerdendir:

> *"Eski şâirlerimizde baştan başa sehl-i mümteni' manzûme enderdir. Arada bir beyit yâhut bir mısra bulunabilir. Süleyman Dede'nin Mevlûd'ünde, Fuzûlî'nin Mecnûn u Leylâ'sında sehl-i mümteni' nâdir değildir. Rûhî'nin Terkîb-i Bend'inde çokçadır. Hâkânî'nin Hilye'si bu hususta pek zengindir. Nâbî'de, Râgıb'da, Şeyh Gâlib'de sehl-i mümteni' sayılabilecek hayli mısralar vardır."*[35]

Âkif'in Döneminin Şiir Anlayışına Eleştirileri

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda dikkati çeken bir diğer husus ise Mehmed Âkif'in dönemindeki şiir anlayışının bazı hususlarına getirdiği eleştirilerdir. Bunlardan biri şiirde açıklık mevzusudur. Âkif'e göre şiirde işlenen fikrin açık olması ve şiiri dinleyenlerin fikri kolay bir şekilde anlayabilmeleri hususu, edebiyat eserleri için en büyük meziyettir.[36] Dolayısıyla Âkif, dönemindeki kapalı şiirin büyük şiir olarak kabul edilmesi anlayışına karşı çıkmaktadır:

> *"Bazıları âsâr-ı edebiyede [edebiyat eserlerinde] vuzûhu [anlaşılır olmayı] fikrin küçüklüğüne yâhut sadeliğine delil addediyorlar da büyüklükte vuzûhsuzluk [kapalılık] ve vuzûhsuzlukta büyüklük arıyorlar. Hele za-*

35 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 110.
36 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 68.

manımızda maatteessüf [üzülerek ifade edeyim ki] bu mâkus telakki [ters fikir] moda oldu. Gençlerimiz bu bid'ata ittibâ'da [yeni âdete uymada] ileri gidecek olursa zavallı edebiyat-ı Osmâniyye daha sabâvette [çocuklukta] iken mevte [ölüme] mahkûm olur."[37]

Yukarıdaki olumsuz eleştiride dikkati çeken bir başka husus ise Âkif'in "Osmanlı Edebiyatı" olarak adlandırdığı edebiyatın kendi dönemi için henüz "çocukluk çağında" olduğuna işaret etmiş olmasıdır. Yani Âkif'e göre divan edebiyatının Osmanlı dönemindeki ürünleri, Osmanlı edebiyatının dışındadır. *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nın tamamına bakıldığında Âkif'in kastının doğrudan bu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ama buradaki "... zavallı edebiyat-ı Osmaniye daha sabâvette [çocuklukta] iken mevte [ölüme] mahkûm olur." sözü Âkif'in -ve çağdaşı kimi şairlerin- düşüncelerinin dışa vurumu şeklinde okunabilir.

"İnşâd" başlığı altında da şiirin nasıl okunması gerektiğine dair kanaatlerini belirten Âkif, döneminde bazı şiir okuyucularının zorlama bir şekilde şiir okumalarını eleştirmektedir. Ona göre şiiri kötü şekilde seslendirmek, bir musiki bestesini kötü sesli bir adamın usule uymadan icra etmesine benzer:

"… Bazı züppelerin yaptığı gibi, şiire ruh vereceğim diye ca'lî ca'lî birtakım evzâ' vü etvâr [yapmacık birtakım vaziyet ve tavır] almanın da manası yoktur. Bu bir tasannu'dur [yapmacıklıktır]. Tasannu' ise hangi işin içine girerse berbat etmeden çıkmaz. … Ne hâcet, şiiri berbât bir surette inşâd eylemek, aynıyla bir beste-i mûsikîyi usûle bigâne olan kerih [iğrenç] sesli bir adamın gevelemesini andırır."[38]

Âkif, devrindeki edebiyat ürünlerinde ahengin, ahengi sağlayan hususların önemsiz bir unsurmuş gibi kabul edilmesine de karşı çıkmaktadır. Bu görüşleri "gariplik" olarak karşılayan Âkif, nihayetinde "Sel gider, kum kalır."[39] tespitiyle edebiyatta ahenkten vazgeçilemeyeceği kanaatini ortaya koyar:

37 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 68.
38 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 127.
39 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 161.

"Son zamanlarda kavânîn-i edebiyye [edebiyat kuralları] aleyhinde vukûa gelen isyanlarla hikmet-i bedâyi' [estetik ilmi] nâmına ileri sürülen garâyibler [gariplikler] gerek üslûbun esaslı bir sûrette teşkiline, gerek âhengin lüzûm-ı kat'îsine [tartışmasız gerekliliğine] karşı bir aksülamel [tepki], bir irticâ hudûsuna [gericilik hadisesine] sebep oldu. Artık herkes nasıl ister ise öyle yazacak, hiçbir tertîb-i mantıkî [mantığa dayalı düzen] gözetilmeyecek, cümleler istenilen şekle konulacak, takdimle tehir [önce ve sonra gelecek olanlar] muharririn [yazarın] keyfine tâbi olacak. Mesela; fâil yâhut mef'ûl [bir işi yapan veya o işin etkisinde kalan] bekletilip bekletilip de tâ cümlenin nihâyetinde kabul olunacak, cümle-i mu'terizalar [parantez içi açıklama cümleleri] birbiri içine sokuşturulacak... Hülâsa-i kelâm, herkes aklına ne eserse onu yapacak. Biz bu gibi tefrîtâta [aşağı hâllere] kapılacak kadar zaâf-ı kalp [kalp zayıflığı] göstermemeliyiz."[40]

Âkif'in Şiire ve Şaire Dair Görüşleri

Mehmed Âkif'in Edebiyat-ı Osmaniyye derslerinde şiire dair görüşlerini de talebelerle paylaştığı görülmektedir. Bu görüşler o zamanki muhataplar için "iyi şiir"e dair bir yol haritası işlevi görmekle beraber bugün için araştırmacılara Âkif'in şiirini, şiire dair kendi tespitleri üzerinden okuma imkânı da vermektedir.

Âkif'e göre "Şiirde şart, zâhiren ve bâtınen güzel olmasıdır."[41] Peki bu dış ve iç güzelliği sağlayacak hususlar nelerdir? Bunlardan ilki "şiirde açıklık"tır. Âkif'in divan şiirine getirdiği eleştirilerde de değinilen bu husus, onun fazlası ile önem verdiği başlıklar arasındadır. Şiirde aktarılan fikrin açık olması gerektiğini savunan Âkif, kapalılık sayesinde üzerinde derin tefekkürlere sebebiyet veren hakiki şiire erişilebileceği kanaatini taşıyanlara karşı çıkmış ve asıl zor olanın tefekkürü açık bir şiirde sağlayabilmek olduğunu belirtmiştir. Çünkü kıymetli olan, anlaşılmaz olanın kapalılık duvarına çarpmak değil, anlaşılır olanın basit gibi görülen kapısından geçip ardındaki mana hazinesine erişebilmektir:

40 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 161.
41 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 35.

"Vuzûh; fikrin açık olması ve sâmi'in [dinleyenin] zihninde kolay anlaşılabilmesidir. Âsâr-ı edebiye [edebiyat eserleri] için bundan büyük meziyet yoktur der isek hata etmiş olmayız. … Bugün birçok ağızlardan bir düstûr-ı edebî [edebiyat kuralı] gibi "Şiir müphem [anlamda belirsiz] olmalıdır" sözünü işitiyoruz. Lâkin bize kalırsa şiir, ne kadar mümkün ise o kadar açık olmalıdır. "En güzel şiirler insanı en çok düşündürenlerdir" sözünü eskiden işitirdik ve doğru bulurduk. Fakat bu düşündürmek eserin vuzûhtan mahrumiyetiyle kâ'im değildir. Çünkü tefekkür-i meâl-i eseri ihâta mukaddem olmayıp [eserin manasını tefekkür ederek kavrama işi önce olmayıp] sonra olacaktır."[42]

Şiirde -ve her edebî eserde- "mevzu" ve mevzunun satırların damarında akmadan evvel geçirmesi gereken safhalar da Âkif'in iyi şiire dair dikkat çektiği bir diğer hususdur. Âkif'e göre konu, yazarın/şairin fikir rahminde doğması gereken vakte kadar yetiştirilmeli ve vakti geldiğinde kaleme düşmelidir. Aksi hâlde ortaya çıkacak söz, ölü doğmuş demektir. Kimi yazar/şair taifesi için de bu durumun tam aksi vakidir:

"Mevzûu meşîme-i karîhada [fikrin doğacağı yerde] uzun müddet taşımak, cenîn-i sâkıt [düşük sebebiyle ana rahminden düşen çocuk] gibi vaktinden evvel meydana getirmeye özenmemek, iyi yazmak için şart-ı a'zâmdır [en büyük şarttır]. Maamâfih [bununla beraber], her edip için, işe başlamazdan evvel bu kadar şerâ'ite inkıyâd [şartlara bağlı kalmak] mutlak değildir. Öyleleri vardır ki saatlerce hatta günlerce düşünmeden yazamazlar. … Sonra öyleleri de vardır ki bilakis hurûşa [coşkuya] gelmek için mutlaka kalemi ele almaları icâp eder."[43]

Edebî bir eserde işlenen konunun seçeni hünerli kılabilmesinin şartı ise edip ile konu arasındaki mesafedir: "… Hüner, böyle yâd-âşinâ [hatırda olan] bir mevzûu değil, yabancı bir mevzûu intihâp etmek [seçmek], kendisine doğru çekip getirmek, onu temsîl etmek [kendisine mal etmek], kendisine ısındırmaktır."[44]

42 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 68.
43 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 156.
44 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 156.

Âkif, her ne kadar yukarıdaki tespitinde uzunca düşünmeye gerek görmeyip coşkunun kendilerine geldiği anda sağlam metinler ortaya koyabilenlerin olduğunu söylese de konunun her hâlükârda demlendirilmesi taraftarıdır. Nitekim kendisi de eserlerini bu yolla yazanlardandır:[45]

> *"Bir edîb-i hâ'ile-nüvîse [trajedi yazarına] gider, tevsî' etmesi [genişletmesi] için bir fikir verirsiniz. O size derhâl "Evet, bu fikirden bir eser çıkabilir. İyice göremiyorum. Lâkin her hâlde bunda bir eser var" der. Şimdi o edîbin işe başlaması için iyice görmesi lâzım. Bunun için ne yapacak? Bir köşeye çekilecek, tahayyülâtına [hayallerine] dalacak, o sizin verdiğiniz fikrin etrâfına, a'mâkına [çevresine, derinliklerine] infâz-ı nazar edecek [bakacak]. Methalini, mahrecini [girişini, çıkışını], bidâyetini, nihâyetini [başını, sonunu] keşfedinceye kadar uğraşacak."*[46]

Yukarıdaki tespit, bizleri Âkif'in nazarında zahiren ve bâtınen güzel bir şiir ortaya koyabilmenin diğer bir şartı olan "plan"a götürmektedir. Sağlam bir üslubun planla birleştiği noktada Âkif'in aradığı şiir ortaya çıkmış olur:

> *"İnsan ne kadar çok yazar, ne kadar çok tetebbu eder [etraflıca araştırır], ne kadar çok âsâr-ı edebiye [edebiyat eserleri] okursa şu hakikate o nisbette kuvvetli bir kanaat hâsıl eder ki iyi bir plan bir eserin metanetine [sağlamlığına], kıymetine üslûp kadar hâdimdir [hizmet eder]. İyi bir plan*

---

45 "... Sanatta 'ilham' yoktu; 'çalışmak' vardı, sistem dâhilinde çalışmak. ... Şiir yazması bir çalışma buhranı geçirmesiydi. Manzumesini kâğıda dökmeden evvel, bu çalışmak, onun tahteşşuurunda sessiz, sağır, gizli bir faaliyet ihtilaliydi; gebe kalan kadının uzviyetindeki gizli hâlıkın görünmeyen tekvini idi. Yürürken, konuşurken, bünyesinde, ikinci bir adam, iki ay sonraki şiirini yazıyordu." Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* s. 393, 394-395. "Bir gün İstanbul'da şiirlerinin sâdeliğinden bâhis olunuyordu. Üstad dedi ki: 'Evet, sâde oluyor ama kolay olmuyor. Çok yorularak, ter dökerek o sâdelik oluyor.' Ahmed Naîm Bey merhûm dedi ki: 'Evet, yoruluyorsunuz, ama biz ter kokusu hiç hissetmiyoruz.' " Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,* s. 218. Âkif'in zor yazması, sadece şiirlerine has bir durum değildir. Kur'an meali çalışmalarında da aynı durumu görmek mümkündür. Eşref Edip 1932 yılında Mısır'a gittiğinde Âkif'in mealini de inceleme fırsatı bulmuş ve artık mealin tamam olduğu kanaatini Âkif'le de paylaşmıştır. Lakin Âkif, Eşref Edip ile aynı kanaatte değildir. Ona göre yapılacak daha çok iş vardır. Bu sebeple de meali teslim etme taraftarı değildir. Bk. Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,* s. 165-166. Yusuf Turan Günaydın da "Âkif" adlı eserinde mealin Âkif nezdinde tamamlanmadığı için teslim edilmediğini gerekçeleriyle ortaya koymuştur ki biz de bu hususta aynı kanaati taşımaktayız. Detaylı bilgi için bk. Yusuf Turan Günaydın, *Âkif,* Kopernik Yayınları, İstanbul 2017, s. 149-155.

46 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 156-157.

metîn bir üslûp ile birleşince artık o eser cihân-ı edebde bekâya namzettir [edebiyat âleminde ölümsüzlüğe adaydır]. ... Öyle ya, kuvve-i muhayyile [hayal gücünün kuvveti] bir nizam, bir idare altına alınarak o sûretle sevkedilmeyecek olursa hayâlin hangi gâyete [sona] doğru yol alacağını kim tayin edebilir?"[47]

Âkif'in şiirde önemli gördüğü bir diğer husus ise "mana"dır. Mananın yüksek olduğu bir şiirde biçimde görülebilecek ufak tefek kusurların göz ardı edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre mananın alelade olduğu bir nazım, biçim hususunda ne denli başarılı olursa olsun şiir sayılmaz: "Çok zamanlar, manasındaki fevkaladeliğe hürmeten, bir nazmın bütün ufak kusurlarında iğmâz-ı ayn olunur [göz yumulur], hem olunmalıdır (da). Kezâlik, çok zamanlar selis [akıcı], âhenktâr [âhenkli] bir nazım, manasındaki bayağılıktan dolayı şiir sayılmaz, hem sayılmamalıdır (da)."[48]

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda şiire dair dikkati çeken bir diğer husus ise Âkif'in vezin konusundaki görüşleridir. Acemlerin Araplardan kendi dillerine uygun olan vezinleri seçtiklerini belirten Âkif, Türklerin böyle bir seçime gitmeyip bütün Acem vezinlerini kabul ettiklerini söyler.[49] Âkif, kendi uygulamasının aksine Türk şiirinin ilerleyebilmesinin yolunun "millî vezin" yani hece vezni kullanılmasından geçtiği kanaatindedir. Çünkü kullanılan vezinlerden hiçbiri -ki kastedilen aruz veznidir- Türkçeye uygun değildir. Çözüm yolu olarak edebiyat sahasındaki kudretli isimlerin hece ölçüsüyle başarılı şiirler ortaya koyarak genç nesle emsal teşkil etmeleri gerektiğini belirtir:[50]

"Biddefaât [defalarca] söylemiştik ki şâirlerimizin kullandığı vezinlerden hiçbiri lisânımıza uygun değildir. Erbâb-ı iktidâr tarafından vezn-i millî üzere parlak parlak eserler vücûda getirilerek bundan böyle yetişecek şübbân-ı edep [genç edebiyatçılar] o tarafa imâle edilmedikçe [yönlendiril-

47 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 151.
48 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 133.
49 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 35.
50 Âkif'in hece ölçüsüyle alakalı kanaatleri için bk. Hasan Basri Çantay, *Akifnâme,* haz. Necmettin Turinay, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2020, s. 114-115; Eşref Edib, *Mehmed Âkif - Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,* s. 72; Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* s. 275.

medikçe], artık nazmımız büsbütün o yola dökülmedikçe bizde şiir imkânı çok terakkî edemez [ilerleyemez]."[51]

Âkif, vezin hususunda divan şiirindeki geleneğin aksine bütün hâlindeki bir şiirde yer alan farklı hissiyata göre vezin değişiklikleri yapılması gerektiğini savunmaktadır. Âkif'in savunduğu bu görüşü *Safahat*'ta da sıklıkla uyguladığını görmek mümkündür:

"Şayet aynı mevzû içinde yer yer hafif, sessiz bir vezin ile edâ edilemeyecek, yani muhteşem, mutantan [gösterişli] bir tarz-ı beyân [söyleme tarzı] isteyecek zeminler varsa o zaman oralarda vezni değiştirmelidir. Demek isteriz ki böyle bir mevzû için baştan aşağıya tek bir vezin kullanmayarak, icâbına göre iki üç vezin değiştirmelidir."[52]

Ayrıca Âkif, şiirde kafiyenin divan şiirindeki genel kabulün aksine kulak için olduğu görüşünü benimseyenlerdir: "Zamanımızda 'Kafiye sem' [kulak] içindir' düstûrunu çıkardılar ve kabul ettiler ki pek doğrudur."[53]

Âkif, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda güzel şiiri ortaya koyacak olan şaire de geniş bir yer ayırmıştır. Ona göre şairin sahip olması gereken en önemli hassaların başında "his" gelir. Ders notlarında sorduğu "Şair nedir?" sorusunu Âkif şu şekilde cevaplamıştır:

"Hilkatte [yaratılışta] bizim pek göremediğimiz bedâyi'i [ender güzellikteki şeyleri] görecek ve rûhun iktinâhına [ruhun özüne] ve vicdânın serâ'irine [sırlarına] îsâl-i nazar edecek [bakışını eriştirecek]; bu temâşa [bakış], bu vukûf [bilme] kendisinde birtakım ihtisâsât tevlîd edecek [duygular doğuracak]; sonra iâne-i sanatla [sanatın yardımıyla] bize gördüğünü gösterecek, duyduğunu ihsâs eyleyecek(tir) [hissettirecektir]. Zurefâdan [ince bir görüşe sahip zarif kişilerinden] birinin dediği gibi,

51 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 140.
52 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 143.
53 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 42.

"Dört duvar arasında oturup tulû', gurûb [güneşin doğuşu, batışı], bahar tasvir edenler; hiç bilmediği bir(i) için mezar taşı yazanlar ne o elvâh-ı garâ'ib-i kudretin [Allah'ın kudretinin işitilmemiş görünüşlerinin] bizim göremeyeceğimiz inceliklerini gösterebilirler ne de manzum, mukaffâ kitabeleriyle [kafiyeli şiirler yazılı kitabeleriyle] okuyanlarda bir teessür [üzüntü] hasıl edebilirler!"[54]

Bu tespit göstermektedir ki Âkif'e göre şair, herkesin göremediği şeyleri bizzat müşahede ederek görecek, bunları yalnız göstermekle kalmayıp aynı zamanda hissettirecek olan kişidir. Âkif, şairin "gösterebilmek" için evvela "görmesi" gerektiği hususuna fazlasıyla önem verir. O, "şey"lere herkesin baktığı yerden değil, sırrını görebileceği mevziden bakandır. Bunun için şairin mekânı fildişi kuleler değil, mevzusunun sokaklarıdır:

"Birçok levhalar vardır ki şiiri içinde olduğundan şâirin bütün sanatı, bütün vazifesi onları aynen tasvirden ibaret kalır. Lâkin bu o kadar kolay bir iş değildir. Zira bir kere o levhaları gâyet muhît [çepeçevre kuşatarak], gâyet nâfiz bir nazarla [hakikatine vâkıf olabilecek bir bakışla] görmek, sonra da o suretle gösterebilmek lâzım."[55]

"His" konusunu daha da derinleştiren Âkif, şairin duyurmak istediği şeyi öncelikle kendisinin duyması gerektiğini belirtir. Ancak bu hissetme neticesinde ortaya çıkan şiir, okuyanda da aynı hisleri uyandırabilir:

"His, duymak demektir. İnsan kendinde duymadığı bir teessürü [etkiyi] başkasına duyuramaz. Duyurabilmek için evvela duymak lazımdır. … Bir eser-i edebî yalnız dimâğın [aklın] değil biraz da kalbin mahsûlü olmalıdır. Şâirde kalp ile dimâğ birleşince, yani tercüman teessürden bir kere kendi yüreği iyice müteessir oldu mu [etkilendi mi], orada o teessürü olanca şiddetiyle yâhut rikkatiyle [inceliğiyle] tasvir için dimâğında istediği fikri, aradığı hayâli buldu mu artık sânihâtını [zihnine doğan şeyleri] okuyan

54 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 79-80.
55 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 118.

için mütehassis olmamak kâbil olamaz [duygulanmamak mümkün olmaz]."[56]

Âkif'e göre hakiki his, aklın yardımıyla değil kalbin titremesiyle ortaya çıkandır. Eğer şiiri kuran böyle bir his değilse şair istediği kadar sanatlı bir şiir yazsın yine de muhatabını etkisi altına alamaz:

"Hissiyât-ı hakikiye … doğrudan doğruya yürekten gelen; öyle tefekkürün yardımıyla, sanat-ı edîbânenin [edebiyatçının kullandığı sanatın] kuvvetiyle ihsâsına [duyurmaya] çalış(ıl)mamış olan hislerdir. … Hissiyât hakiki olmazsa yani şâirin kendisi mütehassis olmayarak yazarsa emin olsun ki dünyanın fesâhat ve belâgatı(nı) bir yere getirse dünyanın sanatını kudretinden gösterse meydana getireceği eser kimseyi cûşa getiremez [coşturamaz]."[57]

Âkif, hisseden şairle hissedemeyen şair arasındaki farkı ortaya koyacak olan turnusol kâğıdının "edebî sanatlara müracaat" olduğunu belirtir. Sanat; histen yoksun şair için bir sığınakken hislerinin rehberliğinde şiirini kuran şairin arkasından koşandır:

"Mütehassis olmayan şâir, eserine his vermek için yalnız sanat düşünür. Hakkıyla mütehassis şâir ise kapıldığı emvâc-ı ihtisasât [duygu dalgaları] arasında sanat düşünmeye vakit bulamaz. Bir nazar-ı im'ân [dikkatli bakış], ötekinin ağlatmak istediğini, berikinin ağlattığını görür. Hurûş-ı hissiyât [hislerin coşkunluğu] içinde kalan şâir sanat arkasından koşmak şöyle dursun, sanat onun arkasından gelse dönüp bakmaz."[58]

Yukarıdaki tespit Âkif'in *Safahat*'ındaki ilk şiirini hatıra getirmektedir:

Bana sor sevgili kâri', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.

56 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 79.
57 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 81.
58 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 81.

Şi'r için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.[59]

Bu şiir, Âkif'in *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'ndaki "hissiyât" başlığı altında söylediklerinin vücut bulmuş hâlidir. Şiirdeki "samîmiyyet, tasannu' bilmemek, san'atkâr, girye, ağlamak, ağlatamamak, hissetmek, söyleyememek, bîzâr, hisli yürek" kavramları, his mevzusunu bu şiir örnekliğinde okuyabilmek için sunulmuş anahtar kavramlardır. "Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri" mısrasında Âkif, şiirini kalbinin çizdiği rota istikametinde kurduğunu belirtmektedir. "Ne tasannu bilirim çünkü ne san'atkârım" mısrasındaki "tasannu", doğallıktan uzaklaşacak şekilde sanatlı şiir ortaya koymak demektir. Tasannu yapmak, belli bir dönem sanatkâr olmanın şartı olarak görülmüştür. Lakin Âkif, tasannudan hazzetmez ve hisseden bir yüreğin peşinden sanatın koşacağını söyler. Bu sebeple yukarıdaki mısrayı alçakgönüllülüğün değil ironinin yansıması olarak okumak daha isabetli olacaktır. "Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!" mısrası, hissiyatın şiirinin tamamına hâkim olduğunun ilânıdır. "Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem" mısrası ise Âkif'in yukarıdaki tespitinde hisseden bir şairle hissetmeden yazan şair karşılaştırmasını yaparken söylediği *"Ötekinin* ***ağlatmak istediğini,*** *berikinin* ***ağlattığını*** *görür."* cümlesini hatıra getirmektedir. "Ağlarım, ağlatamam" ifadesindeki ağlatabilme ve "hissederim, söyleyemem" ifadesindeki hissettirebilme kudreti ortadadır. "Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!" mısrasıyla şair, hisli yürekleri kendisiyle aynı şiddette çarpan bir kalp seviyesine taşımaktadır. Son iki mısra ise öncesindeki ünlemle biten mısranın cuşuhuruşundan çıkan şairin

[59] Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* s. 5.

derin bir nefesle sakinleşip "İşte ben buyum." dediği noktadır. Yani bu şiir -ve dolayısıyla Âkif'in bütün mısraları- derin bir hissiyât ile yoğrulmuştur.[60]

Nihayetinde Âkif, hissetmenin yazmaktan daha zor bir iş olduğu kanaatini paylaşır. Çünkü iyi tasvirin yolu iyi hissetmekten geçer: "Evet, işin güçlüğü yazmakta değil, yazmaya başlamazdan evvel hissetmektedir, kendisine duyurabilmektedir. 'Ancak iyi hissolunan zeminler iyi tasvir edilebilir' sözü pek kıymetli bir düstûr-ı edebîdir [edebiyat kuralıdır]."[61]

Şairin taşıdığı hissiyatla birlikte şiirinde kurması gereken bir diğer yapı da sağlam "tasvir"dir. Lakin Âkif'e göre tasvir, mevcudu bütün ayrıntılarıyla ortaya koymaktan ziyade okurda bir etki meydana getirebilecek tarzda yapılmalıdır: "Meselenin mühim ciheti, bir vakanın bütün müfredâtını [ayrıntılarını] inceden inceye tasvir etmek değil, o vakada canlı ve husûsî bir teessür hâsıl edebilmektir [etkilenme meydana getirebilmektir]."[62]

Âkif'in nezdinde tasvir; eşyayı, şahısları aktarılmak istenen his istikametinde konuşturabilmektir. Bunu yapabilmek için şairin, eşyanın ve şahısların kayıtlı olduğu mekânın, sosyal çevrenin vs. diline hâkim olması gerekir.

> *"... Tasvirden maksat birçok hakâyık(ı) [hakikatleri] eşyaya söyletmektir. Mesela:*
>
> *Bir fakirin hücre-i sefâletini tarif ederek hâline acındırmak için "Şöyle perişandır, böyle sefildir" demekten ise o zavallının odasında en ziyâde nazar-ı merhamete çarpacak ne gibi şeyler var ise onları gösterivermek elbette daha çok beliğ [etkili] olur. ... Bazen eşya kâfî gelmez yâhut icâp eder de eşhâs da [şahıslar da] tasvir edilir. Hatta o eşhâsa söz de söyletilir. İşte*

60 "Hiç kimsenini hattâ vicdân-ı Âkif'in bile tekzîb etmeyeceğine kâni' olarak [karşı çıkmayacağına inanarak] iddiâ ederim ki *Hakkın Sesleri* mübdi'inin [şairinin] samîm-i kalbinde [kalbinin içinde] hissetmediği hiçbir şey onun şiirlerine karışmamıştır. O nasıl duydu ise öyle yazdı. ... Öyle olmasaydı, yazıları karşısında kalbler bu kadar ihtizâz etmezdi [titremezdi]." Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif,* haz. Mustafa Kurt, Cümle Yayınları, Ankara 2015, s. 60-61.

61 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 156.

62 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 157.

tasvirin pek mühim bir kısmı olan bu intâk [konuşturma] meselesi gayet ince bir noktadır. Her sanatta, her sınıftaki, her seviyedeki halkın tarz-ı tefekkürü [düşünce tarzı], tarz-ı ihtisâsı [hissetme tarzı], tarz-ı rü'yeti [görme tarzı], sonra tarz-ı tekellümü [konuşma tarzı] birbirine kat'iyyen benzemeyeceği için şâir, hayâline kapılarak bir adama düşünemeyeceği, söyleyemeyeceği yâhut başka bir vadide söyleyeceği sözleri söyle(t)memelidir. Bu şerîtaya [şartlara] riâyet edemez ise pek gülünç bir şey olur. Lisan-ı nazmımızın [şiir dilimizin] mâlum olan darlığı bu kadar kuyûda [şarta] müsâit değildir, denemez. Çünkü biz zaten san'atkârlığın güç iş olduğuna îmân edenlerdeniz."[63]

Bu tespitler, aslında görüleni yansıtmaya çalışan şairin tasvir ettiği tablo karşısında tepkisiz değil, tam aksine seçtiği manzaranın ruhlarda uyandırdığı hisler doğrultusunda bir tepkiye sahip olduğunu gösterir. Âkif'in şiirde realistliğini bu şekilde okumak gerekir.

Kinaye sanatı da tasvir esnasında şairin kullanabileceği araçlardan biridir. Âkif, şiirde kinayenin istihza (alay etme) maksadıyla kullanıldığı bir tasviri karikatüre benzetmektedir: "Halkı müdâheneden [dalkavukluktan], riyâkârlıktan tenfîr [nefret ettirmek] için edîbin biri çıkar, mürâîleri [iki yüzlüleri], müdâhinleri [dalkavukları] öyle gülünç kıyafete sokar, öyle terzîl [rezil] eder ki artık kimsenin riyâkârlık edeceği gelmez. Resimde karikatür ne ise edebiyatta tehekküm [istihzâ] odur."[64]

Burada da sanatın Âkif için hizaya getirme, istikamet belirleme tarafı ön plandadır. İstihza "iki yüzlülere, dalkavuklara" karşı değil, "iki yüzlülüğe, dalkavukluğa" karşıdır.[65] Kinayenin bu yönünü Âkif de şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Lakin Âkif'in istihzaları, çoğunlukla güldüren değil hisli yürekleri ağlatan ve hiddetlendiren cinstendir:

63 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 119.
64 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 97.
65 "... Fertle değil, ferdin cemiyeti sarsan tarafıyla istihza ediyordu: Bu istihzayı da bazen merhametle, bazen infialle güzelleştiriyordu." Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* s. 322.

"Altıncı Safahat'ta pehlivanların bünye sefaletlerini yazarken, istihzası bütün bir gayızdır ve mukaddes bir garazla memleketine düşmandır; neden pazusuz diye pehlivanlarına, niçin gölgesiz diye topraklarına, neden hasta diye hayvanlarına garaz:

Güneş oldukça kızışmış, beni yormuştu sıcak;
Hele bir gölge bulup altıma çektim çabucak.
Tam demiştim: Azıcık yaslanayım, dinleneyim...
Biri tıksırdı ta ensemde... Acâib, bu da kim?
Ne göreydim: Kelebek tarlası olmuş da içi,
Soluyup sümkürüyor sırtıma bir yaşlı keçi!
"Ama bak, aklıma gelmezse de hürmet talebi;
O kadar fazla samîmiyyeti sevmem, çelebi;
Sakalından çekerim, sonra, karışmam... Hadi git!"
Nerde! Aldırmadı... Sordum, baş ödülmüş bu yiğit!.."[66]

Âkif, ders esnasında talebelerine yazarlık/şairlik yolunda mühim tavsiyelerde de bulunur. Bu tavsiyeler, günümüz yazar/şair adaylarına da yol gösterici niteliktedir. Edebî bir eserin yazımı aşamasında seçilen konunun kelimelerle buluşabilmesi için geçen sürede yaşanabilecek olumsuz durumlara karşı ne tür tedbirler alınması gerektiğine değinen Âkif, bu süreçteki zorluklara rağmen ümitsizliğe kapılmamak ve gayret etmek gerektiğine vurgu yapar:

"Mevzûun intihâbıyla [seçimiyle] destgâh-ı tertibe vaz'ı [düzen tezgâhına koyulması] arasında miktarı eşhâsa [şahıslara] göre mütehavvil [değişen] bir zaman geçer ki ihtimal bir teşebbüs-i edebînin [edebî girişimin] en sevilmez, en çekilmez devresi budur. Bu demde de nâ-kâbil-i tahammül bir intizâr [dayanılması mümkün olmayan bir bekleyiş], bir üzüntü var.

[66] Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* s. 329. Âkif'in kinaye sanatını istihza maksadıyla ustalıkla kullanışına değinen Mithat Cemal'in "İstihza Şiirleri" başlıklı yazısı için bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* s. 321-339.

Bakarsınız hiçbir şey doğmuyor. Artık müfekkirede [düşünme gücünde] henüz vücûdu olmayan me'ânîyi [manaları] çıkarmak; dimâğın [aklın] bu duygusuzluğuna, bu atâletine galebe çalmak [hareketsizliğine üstün gelmek] lâzım gelir ki bu mücâhede-i azim(e) [bu büyük mücadele] için tenha-güzîn olmak [yalnızlığı seçmek], bütün kuvâ-yı fikriyeyi [düşünce kuvvetini] bir noktada cem' etmek [toplamak] elzemdir. Alâyik-ı sâireden tecerrüt ettiniz [bütün bağlardan uzaklaştınız], düşündünüz. Lâkin rûh-ı mevzûu [konunun ruhunu] temsil edecek hayâl-i cemîl [güzel hayal] hâlâ karşınızda tecellî etmiyor [görünmüyor]. Sakın metanetinizi, ümidinizi kaybederek ye'se [ümitsizliğe] düşmeyiniz. Bugün sizden kaçan o hayâl yarın âğûş-ı müfekkirenize [düşünce gücünüzün kucağına] gelir. Hem de bir gün evvelki mücahedât-ı fikriyenin [fikir mücadelesinin] neticesi olarak pek saf, pek açık bir sûrette tecellî eder. Siz de o zaman hemen kaleme sarılarak not almaya başlarsınız. … Mevzûnuzu kafanızda taşıyınız, hem uzun zaman taşıyınız. Dâimâ beraber gezdiriniz. Göreceksiniz ki nihâyet o size râm olacaktır [boyun eğecektir]. … Baktınız ki muhayyileniz [hayal gücünüz] hararetten [coşkunluktan] mahrûm. O zaman münebbihâta [uyarıcılara] müracaat ediniz, yani mevzûnuzla münasebette bulunan âsârı [eserleri] okuyunuz. Mesela; tiyatro yazmak, sahneler tertip etmek, eşhâsı [şahısları] birbiriyle konuşturmak istiyorsunuz değil mi? Meşâhîr-i hâ'ile-nüvîsânın [trajedi yazarlarının meşhurlarının] âsâr-ı güzîdesini tetebbua [seçkin eserlerini incelemeye] dalınız. Kezâlik, bir orman tasvir edeceksiniz fakat karşınızda öyle bir şey yok. Ne yapacaksınız? Teşebbüsünüzü başa çıkarmak için, kalemi ele almazdan evvel orman tasviri yolunda yazılmış âsâr-ı muhalledeyi [kalıcı eserleri] gözden geçiriniz. Uyuşmuş olan muhayyilenizi tetebbu sayesinde intibâha [uyanışa] getiriniz. Bu usûl dâima muvaffakiyet temin eder."[67]

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda Âkif'in *Safahat*'ında yer alan, kimi zaman olumsuz eleştirilere de maruz kalan *"Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!"*[68] mısrası ve tazarru makamında söylenmiş buna benzer mısra-

67 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 157-158.
68 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* s. 188.

ların Âkif nezdinde şeriat dairesinden çıkmadığını gösteren çarpıcı iki örnek yer almaktadır:

"Her ne söylersem kazâ mazmûnunu isbât eder
Anı bilmez ki hitâb-ı imtihândır sözlerim[69]

gibi hezeyânları [saçmalamaları] hiçbir zaman hoş görünemez. Çünkü Nef'î bu herzesiyle [boş sözüyle] aklı, âdeti, âdâb-ı şerîatı [İslâm'ın hükümlerini] çiğneyip geçtiğine göre ne bir hayâl, ne bir mazmun, hülâsâ hiçbir hüner göstermiş değildir.

…

Mahşerde bakıp bir bana, bir sûret-i yâra
Hâşâ ola Allâh Te'âlâ mütehayyir!
[Yenişehirli] Avnî[70]

Şimdi, bu gazelin dört evvelki beytinde görülen iğrâkât [övmedeki aşırılık], hâl-i istiğrâkta [vecd hâlinde] söylenmiş sözlerdir. Bunlar zevk-i selîmi [sağlam, ince bir zevki] incitmek şöyle dursun, vicdânı cûşa [coşkuya]

---

69 "Bütün sözlerim kader levhasında yazılı olan mukadderâtı doğrular. Lâkin benim sözlerim Allah'ın evvelden bilinemeyen ve adı "imtihân" olan hikmetinin sözleri olduğu için onu bilmez, anlayamazlar."
Bu beytin ikinci mısrası divanda "Anı bilmez ki hitâb-ı imtihânîdir sözüm" şeklinde geçmektedir. Bu beyit, Nef'î'nin Hz. Muhammed (s.a.v.) için yazmış olduğu "sözüm" redifli kasidenin fahriyye bölümüne aittir. Detaylı bilgi için bk. Metin Akkuş, *Nefi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html (21.01.2022)

70 "Allâhu Te'âlâ mahşer günü bir bana bir de yârin yüzüne bakınca -hâşâ- hayrete düşer."
Yenişehirli Avnî Bey'in "mütehayyir" redifli bu gazelinin son iki beyti divanda şu şekildedir:
Mahşerde bakıp çeşmine ol mest-i 'itâbın
Hâşâ ola Allâh Te'âlâ mütehayyir
Mahşerde bakıp bir bana bir sûret-i yâre
'Avnî ola Mecnûn ile Leylâ mütehayyir
Ders notlarında geçen beyit, makta beytinin ilk mısrasının hüsn-i maktanın ilk mısrası yerine geçmesi sebebiyle yanlış aktarılmıştır. Bu yanlışlığın sebebi ya Mehmed Zekâî (Konrapa) Bey'in hocası Âkif Bey'i dinledikten sonra yanlış not almış olmasından kaynaklanmıştır ya da Mehmed Âkif yanlış bir takdim-tehir sonucu şiiri böyle hatırlamaktadır. Her iki durum da insanidir. Gazelin aslı için bk. Lokman Turan, *Divan-ı Hümayun-Yenişehirli Avni Bey Divanı-Hazan Gazellerinden Işıldayan Akşam Güneşi*, KDY Akademi, İstanbul 2021, s. 276.

getirir. Yalnız son beyit, Nef'î'nin deminki gulüvv-i merdûduna [makbul olmayan mübalağasına] yaklaşmak istidâdında [eğiliminde] iken şâir bir "hâşâ" kelimesiyle hem beyti, hem kendini kurtarmıştır."[71]

Nef'î, sözlerini levh-i mahfûzda sadece Hakk'a âyân olan sırlarla bir tutarken şeriat hükümlerini çiğnemiş, Yenişehirli Avnî Bey ise aşırı bir his yoğunluğu esnasında sevgilisinin güzelliğine Allah'ın dahi şaşıracağını bir "hâşâ" kelimesiyle ifade ederek şer'î sınırda kalmıştır. Hatta bu sınırda kalış Âkif'e göre âdeta ipte her an düşecekmiş hissi vererek ilerleyen bir cambazın yürekleri ağza getirmesi gibi okuyanda coşkuya sebebiyet vermektedir. Tıpkı bunun gibi Âkif'in *"Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!"*[72] seslenişini de Yenişehirli Avnî Bey'in tasannu kaygısından azade, Türk milletinin o günkü şartlarda içinde bulunduğu durumu naz makamında Hakk'a sunması şeklinde okumak gerektiği ortaya çıkmaktadır.[73]

71 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 109.

72 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* s. 188.

73 Âkif'in bu mısrasını sırrına vâkıf olarak yorumlayan belki de tek kişi Süleyman Nazîf'tir: "Vatanın muvâcehe-i izmihlâlinde [çöküşü karşısında] kopan bu kıyâmet-i belâgat [söyleyiş kıyameti], şâirin ka'r-ı rûhunda [ruhunun derinliğinde] çırpınan ye'sin [ümitsizliğin] derecesini her fecâati [felaketi] ve dehşetiyle gösteriyor. Îmân-ı ezelî ile müebbeden mu'tekid bulunduğu [sonsuza kadar inandığı] Allâh'a bu derecede sarîh bir lisân-ı infi'âl ile [açık bir gücenme diliyle] i'lâ-yı tazallüm etmek için [yanıp yakılmak için] Mehmed Âkif'in mevcûdiyyet-i maddiye ve ma'neviyyesi [maddî ve manevî varlığı], kim bilir, ne kadar ve ne kadar sarsıldı!.. Mehmed Âkif'i ağlatan ve söyleten derd-i vatan hepimizi az, çok ağlatmış ve söyletmişti. Fakat hangimiz bu kadar muhrik ve mübkî [yakıcı ve ağlatıcı] bir figân ile elemlerimizi gönüllerimizden koparıp, ulûhiyetin atebe-i arşına [Allah'ın gökteki eşiğine], bu kadar şiddetle, çarpabildik?.." Süleyman Nazîf, *Mehmed Âkif,* s. 174-175.

Âkif'in Övdüğü Şiirler ve Şairler

Mehmed Âkif, derslerinde bazı şairleri genellikle örnek olarak sunduğu şiirleri üzerinden övücü bir üslupla değerlendirmiştir. Elbette ki bunlar Âkif'in zevk-i selîmi neticesinde ortaya çıkmış şahsi kanaatleridir. Âkif, "kıta" konusunu anlattığı esnada "edîb-i muazzâm"[74], "edîb-i bî-nazîr"[75] (eşsiz edib) olarak hitap ettiği Nâmık Kemâl'den verdiği bir kıta örneğini dünya edebiyatı içerisinde en üste yerleştirmiştir:

Ma'rifet, Hakk'ın ecell-i lütf-i sübhânîsidir
İzzetin hâmîsi, ma'mûriyetin bânîsidir
Dâ'im eyler zâhir ü bâtında taklîb-i umûr
Sanki ahkâm-ı şu'ûnun sâni'-i sânîsidir[76]
[Nâmık Kemâl]

Ne Şark'ta ve ne Garp'ta, marifet hakkında bu kadar güzel söz söylenmemiştir."[77]

Yine Âkif, kıta nazım biçiminde şair Eşref kadar sağlam kıta söyleyen bir şairin de olmadığını belirtir.[78]

Bir başka yerde de Nâmık Kemâl Bey'in *Hürriyet Kasidesi*'nin ilk mısrasını paylaşarak mezkûr şiire gönderme yapan Âkif, sahasında böyle bir eserin ortaya konulmadığını ve bir daha da konulamayacağını iddia etmiştir: " *'Görüp ahkâm-ı 'asrı münharif sıdk u selâmetten*' matla'ıyla başlayarak otuz beyit kadar süren neşîde-i garrâsı [şâşaalı şiiri] gibi şiir, hamâset [kahramanlık] vadisinde ne söylenmiştir ne de söylenmek ihtimâli vardır."[79]

"Rubâî" konusuna da Muallim Cûdî'den örnek veren Âkif, verdiği örneğin rubai sahasında başı çektiğini belirtir:

---

74 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 68.
75 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 69.
76 "Ma'rifet, Hakk'ın lütufları içerisinde en şerefli olanıdır. / Ma'rifet; itibarın, büyüklüğün koruyucusu, bayındırlığın kurucusudur. / Ma'rifet; görünür görünmez her yerde olan işleri kendine benzetendir. / Sanki kainattaki işleyişe dair var olan hükümlerin ikinci yapıcısıdır."
77 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 44.
78 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 44.
79 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 77.

"Rubâîlerimizin ser-efrâzı [seçkini], Muallim Cûdî Efendi'nin şu;

Îmân ki livâ'u'l-hamd-i Peygamber'dir
Altındakine zıll-i safâ-güsterdir
Dünyâda bu sancağa gönüllü yazılan
Hep nâmzed-i saltanat-ı mahşerdir[80]

Selanik'te edebiyat muallimi
Muallim Cûdî

rubâîsidir."[81]

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda "hüsnütalil" sanatının yer aldığı kısımda Âkif, divan şairlerinden Bâkî'nin "Kânûnî Mersiyyesi"ndeki bir beytini örnek olarak verir ve divan şiirinde bu beyitteki hüsnütalil sanatına yetişebilecek kudrette bir şiirin zor bulunacağını söyler:

"Hurşîde baksa gözleri halkın dolagelir
Zîrâ görünce hâtıra ol mehlikâ gelir[82]
[Bâkî]

beyti kadar rakîk [ince] hüsn-i ta'lîl şiir-i kadîmimizde [geçmiş şiirimizde] ya bulunur ya bulunmaz."[83]

Ziyâ Paşa ise tercî-i bend vadisinde Âkif'e göre tektir:

"Bizim şu'arâmızda [şairlerimiz içinde] terkîb-i bend yazan çoktur. Fakat tercî'-i bend yazan Ziyâ Paşa'dan başka yoktur. ... Rûhî-i Bağdâdî'nin

80 "İmân, Hz. Peygamber'in (a.s.) kıyamet günü ümmetini altında toplayacağı sancaktır. / O imân sancağı ki altındakine huzur yayan bir gölgeye sahiptir. / Bu imân sancağına gönüllü olarak nefer olanlar, / Mahşerdeki bolluğa, zenginliğe ulaşmak için bir adaydır."
81 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 45.
82 "Halkın gözleri güneşe baksa dolagelir. / Çünkü ahâlî güneşe bakınca o ay yüzlü sevgiliyi hatırlar."
83 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 107.

meşhûr olan terkîb-i bendine şu'arâ tarafından yazılan nazîrelerden hiçbiri ondaki letâfete [güzelliğe] hakkıyla iştirâk edememiş [ortak olamamış] olduğu hâlde Paşa, nazîre-gûyânın cümlesine takaddüm etmek [nazire yazanların tamamından ileride bulunmak] gibi âlem-i edebiyatça hakîkaten büyük sayılacak bir muvaffakiyete mazhar olmuştur. Hatta Rûhî'ye hitâben;

Meydân-ı sühânda yok iken sen gibi bir er

Bir şâ'ir-i Rûm oldu sana şimdi beraber[84]

demesi, fahriye[85] *söylemek değil tevâzu kâbilinden addolunsa lâyıktır."*[86]

Âkif'in Eğitimci Yönü

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda Âkif, her şeyden evvel bir muallim olarak görünmektedir. Bu sebeple ders notları, Âkif'in muallimlik tarafına dair de önemli bilgiler sunmaktadır.

Âkif'in ders anlatımında konuyla bağlantılı örneklendirme yoluna başvurarak talebelerin zihninde anlattığı konunun daha da anlaşılır olmasını sağlama gayretine girdiği görülmektedir. Bu hususta verilebilecek ilk örnek, "edebî sanatlar"ın talebe tarafından edebî bir metinde sezinlenebildiği fakat ne olduğuna dair tam bir tespit yapılamadığının bir misal ile anlatılmasıdır:

"Evet, siz İstanbul'un farazâ [farzedelim ki] bir ucunda ikâmetgâhınızdan kalkar; her gün gördüğünüz, sağınızdaki, solunuzdaki dükkânlara, evlere varıncaya kadar müfredâtıyla [ayrıntısıyla] tanıdığınız aynı sokaklardan, aynı çarşılardan geçerek buraya kadar geldiniz. Hâlbuki bu sokakların ve çarşıların birçoğunun ismini bilmezsiniz. Size bir "mahalle" ismi söylense "Acaba İstanbul'un neresindedir?" dersiniz. İhtimal ki neresi olacak dediğiniz mahalle, her gün önünden geçtiğiniz bir yerdir."[87]

---

84 "Söz meydanında senin gibi bir er yokken / Bir Rum şâiri seninle aynı seviyeye geldi."

85 Fahriye: Divan edebiyatı şairlerinin kasidelerinde kendilerini övdükleri bölüm veya bu maksatla yazdıkları manzume.

86 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 50.

87 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 100.

"Teşbih" bahsinde mevzubahis edebî sanatın zihinlerde daha da kalıcı olmasını sağlamak için örneklendirme yoluna başvurmuştur:

> *"Bir adamı şecâatından [yiğitliğinden] dolayı arslana benzetivermekle o adamın arslandaki vahşilik, yırtıcılık gibi diğer evsâfa da iştirâk(in)e [vasıflara da katılmasına] lüzûm yoktur. Bir de insan teşbihinde kâmilen [tamamen] serbest değildir. Bir dereceye kadar âdete münkâd olmalıdır [boyun eğmelidir]. Bir Osmanlı şâiri, hiçbir vakit memdûhunu [övdüğü kişiyi] sadâkati itibariyle köpeğe, büyük büyük mâni'aları iktihâm ettiğinden dolayı [engellere göğüs gerdiği için] dağ keçisine benzetemez. Merdüm-girîz [insanlardan kaçan] adama ayı denemez. Daha garibi, elfâz-ı müterâdifeden [eş anlamlı kelimelerden] birini kullanır da diğerini kullanamaz. "Tosun gibisin!" deyince koltukları kabaran bir adama "Öküz gibisin!" deyiniz de bakınız ne olur?! Hâlbuki tosun ve öküz aynı mahluktur."*[88]

Yine bir başka edebî sanat olan "sehl-i mümtenî"nin anlatımında da örneklendirme yoluna başvurduğu dikkat çekmektedir:

> *"Bilfarz [söz gelişi] şurada iki makine var. İkisi de aynı hizmette kullanılıyor. Yalnız biri mürekkep [birden fazla parçanın birleşmesiyle oluşmuş], biri basit. Şimdi, o basit makine, kendisinden beklenen işi öteki kadar gördükten sonra neden besâteti medâr-ı rüçhan olmasın [basitliği üstünlük sebebi olmasın] ?!.. Husûsiyle görüyoruz; bi't-tedrîc [derece derece ilerleyerek] hâl-i besâtete [basit hâle] getirilen makineler, tarz-ı ibtidâisinde [ilk hâlde] kalmış mürekkep makinelerden daha çok iş görüyor. Bunun gibi sözün, mânâ-yı maksûdu [kastettiği manayı] bihakkın edâ etmek [hakkıyla yerine getirmek] şartıyla en basit, en külfetsiz bir tarzda söylenmesi onun hâl-i kemâlidir [en olgun hâlidir]. Kemâl ise dâimâ zordur."*[89]

Âkif'in derslerinde önemle üzerinde durduğu "plan" bahsinde de örneklendirme yoluna giderek bir anlatım gerçekleştirdiğini görmek mümkündür:

88 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 90.
89 Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 110.

"Yazık, bir an evvel yazıp bitirmek hırsı bu gibi ihtiyâta [hesaplı davranmaya] meydân bırakmaz. Öyle ya, tabiât-ı şâirâne galeyâna gelmiş [şairlik tabiatı coşmuş]; nükteler, mazmunlar saha-i hayâlde dolaşıp duruyor. Artık neye durmalı?! Hayır! İşte öyle değil. Sânihalar [ilhamlar], manalar, fikirler biraz sıkışmakla, biraz tazyik [baskı] görmekle hiçbir şey kaybetmez. Görmez misiniz? İhtimâra terkedilen mâyi [mayalanmaya bırakılan sıvı] daha kuvvetli olur. Şişenin ağzını beklemez de vaktinden evvel açarsanız dışarıya fışkıran, köpükten başka bir şey değildir."[90]

[90] Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 152.

Sonuç

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları, sıradan bir muallimin belirli bir müfredatı talebelerine aktarması sürecinde ortaya çıkmış bir bilgi yığını olmanın ötesinde Âkif gibi mühim bir şahsiyetin edebiyatın ve eğitimin farklı yönlerine dair birikiminin ve kanaatlerinin takip edilebileceği bir rehber niteliğindedir. Nitekim bu bildiride Âkif'in divan edebiyatına bakışı, döneminin şiir anlayışına eleştirileri, şiire ve şaire dair görüşleri, övdüğü şiirler ve bu şiirlerin şairleri ve son olarak eğitimci yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Âkif'in poetik görüşlerinin de takip edilebildiği *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda divan şiirine genel olarak bu poetik görüşler ekseninde eleştiriler getirildiği dikkat çekmektedir. Divan şiiri geleneğindeki hakikatten mecaza yol alışta hakikatten gulüvv (aşırılık) derecesinde kopuşlar ve plansızlık bahisleri Âkif'in divan şiirine karşı olumsuz eleştirisini oluşturan iki temel husustur. Döneminde de şiirde serbestliğin ve kapalılığın savunulması Âkif'in olumsuz eleştirisini yönelttiği iki önemli başlık olarak dikkat çekmektedir. Notlarda dikkati çeken bir diğer husus ise Âkif'in dersler esnasında övdüğü şairleri edebiyat kâidelerini göz önünde bulundurarak ve daha da önemlisi o kâidelerin ötesinde bir zevk-i selîm ile ele almış olmasıdır.[91] Bu tespitimizi övgü yönelti-len şairler için Âkif'in kullandığı tabirlerde görmek mümkündür. Ders notları ayrıca biz okurlara Âkif'i bir sınıfta ders anlatırken hayal edebilme imkânını da sağlamaktadır. Böylelikle bu çalışmada Âkif'in anlatımında kullandığı tekniklerden bir kısmını da tespit etmek mümkün olmuştur. Böylelikle bildirinin Âkif araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlaması temenni edilmektedir.

[91] "... Edebiyattaki düstûrların [kuralların] pek çoğu hukûk-ı düvel kâideleri [devletler hukuku kuralları] gibidir. Yalnız, **zavallı yazıcılar** hakkında tatbik olunur. Yoksa, **kalemine güvenen** o kâideyi yırtıp öte tarafına geçer de kimse sesini bile çıkaramaz! " Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları,* s. 204. (Vurgular tarafımıza aittir.)

Kaynakça

Akkuş, Metin, *Nefi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html. (21.01.2022)

Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, haz. Necmettin Turinay, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2020.

Derman, M. Uğur, "Kalem", *İslâm Düşüncesi Mecmuası*, Yıl: 1, S. 3, 1967, s. 161-176.

Erişirgil, Mehmet Emin, *İslâmcı Bir Şâirin Romanı-Mehmed Âkif,* haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Atlas Yayınları, Ankara 2017.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2. Baskı, Ankara Eylül 2021.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, haz. Ömer Hakan Özalp, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2015.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021.

Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.

Günaydın, Yusuf Turan, *Âkif,* Kopernik Yayınları, İstanbul 2017.

Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2014.

Mehmed Âkif, "Edebiyât", *Sebîlürreşâd Mecmuâsı*, S. 183, 24 Şubat 1327, s. 10-11.

Mehmed Âkif, "Eski Hatıralar", *Sırât-ı Müstakîm Mecmuâsı*, S. 89, 6 Mayıs 1326, s. 188.

Müstakîmzâde Süleymân Saadeddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Okay, M. Orhan-Düzdağ, M. Ertuğrul, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi,* C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003.

Sefercioğlu, Mustafa Nejat, *Dîvan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım,* Hiper Yayın, İstanbul 2017.

Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif,* haz. Mustafa Kurt, Cümle Yayınları, Ankara 2015.

Şengün, Necdet, "Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemiyyeler)", *Electronic Turkish Studies,* C. 3, S. 4, 2008, s. 730-758.

Taş, Hakan, *Vahyî Dîvanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194335/vahyi-divani.html. (01.02.2022)

Turan, Lokman, *Divan-ı Hümayun-Yenişehirli Avni Bey Divanı-Hazan Gazellerinden Işıldayan Akşam Güneşi*, KDY Akademi, İstanbul 2021.